

Braco Zavrnik

V blodnjaku infosfere

Morda se še spomnite mačjega holokavsta tam nekje pod Karavankami v mesecu marcu? Odziv kritične javnosti je bil, vsaj zame, presenetljivo silovit. Postavila se je na stran trpinčenih, na stran življenja, ne glede na njegov predznak. Lahko bi bili še zadovoljnejši, ko bi odziv potrdil neko temeljno spoznanje, ki se mu reče spregled narave nasilja. Ker pa je kritična javnost zahtevala – gledano povprek – predvsem najostrejšo ukrepanje zoper storilce, že kar linč, lahko v takšno spoznanje, žal, podvomimo. Gnev zaradi nasilja se je transformiral v nasilje proti nasilnežem. Nič kolikokrat videno! Zdi se, da je bil množični protest zaradi trpinčenja mačk predvsem ena od posledic novega vzorca (paradigme), ki se zavoljo dolgotrajne in očitno uspešne kampanje zagovornikov življenja sicer prijemlje, vendar le na površini, kakšne globinske preobrazbe – namreč spregleda vzvodov nasilja – pa ta seveda ni sprožila. Pričakovati to bi bilo kar prenaivno. Vendar je spodbudno že, da se nekaj premika, čeprav samo na površju. Vzorec iz antičnih časov, ko je bil privilegij prisostvovati gladiatorskim predstavam, ko je bilo naslajanje ob nasilju tako rekoč stvar družbene emancipacije, ali pa vzorec iz srednjeveških in tudi še novoveških časov, ko je bila javna usmrtitev družbeni in družabni dogodek *par excellence*, je resda presežen, vendar samo na ravni sugerirane in tudi zapovedane družbene (ne)sprejemljivosti, na ravni uveljavljenih vrednot. O drži, ki bi bila posledica individualnega spregleda *sui generis*, je žal bolj malo sledi. Takšno preobrazbo kajpada ne more sprožiti nobena kampanja, noben vzorec, marveč gre za vprašanje samogeneriranega uvida.

Pozitivno držo, kakršno je ob » aferi mačke » premogla slovenska javnost oziroma njeno kritično jedro, je mogoče

primerjati z orodjem, ki se uporablja (in ki ga je glede na sprejeti vrednostni red »dovoljeno« in tudi zaželeno uporabiti) v antivojni Alvina Toflerja. Gre za niz spontanah ali organiziranih ukrepov, od molitev pa vse do sofisticiranih aktivnosti civilne družbe in zakonske prisile, od sistematičnih medijskih kampanj pa vse do »kirurških« vojaških posegov (na primer Natov angažma na Kosovu), ki naj se uprejo nasilju nad življenjem. Kot orodje (orožje?) proti subtilnejšim oblikam nasilja v odnosu človek-človek oziroma človek-življenje v vsakdanjih položajih pa je Toflerjev vzorec lahko le malo učinkovit ali sploh ne. Kratkoročno sicer gasi požare, dolgoročno pa jih lahko tu in tam celo razplamteva, saj ne vpliva na poreklo nasilja. Ne nazadnje je Tofler samo še eden od pozitivnih vzorcev in nič več.

Vemo, da lahko ima vzorec, ki se razvije iz informacij človek-človek, celo paletu predznakov med t. i. pozitivnim in t. i. negativnim. V tem spisu me zanima predvsem ujetost v poplavo vzorcev in vprašanje njihovega prepoznavanja. Sodobna civilizacija si ne zasluži označbe *informacijska družba* le zaradi tehnološke ravni upravljanja in prevladujoče komunikacijske kulture, marveč tudi zavoljo svoje sporočilne esence. Živimo v na moč gosto stkani sferi informacij (na kratko bi ji lahko rekli *infosfera*) in prepletajoči se množici iz njih nastalih vzorcev. Potopljeni smo v oceanske količine informacij človek-človek, ki se noč in dan neposredno ali posredno dotikajo naših čutil in možganov, in v tej povodnji je vse manj prostora za premišljeno odzivanje nanje, kaj šele za zavesten odmik, za motrenje.

Ko je bil človek še sila na redko posejani po planetu Zemlja, je bil izpostavljen predvsem informaciji narava-človek. Razen pičlih ostankov orodja in orožja ter nekaj plastike in poslikav nimamo skoraj nobenih drugih materialnih podatkov o tem, kako se je človek onih dob odzival na subtilna sporočila narave. Spričo tistih, ki so ga na vsakem koraku opozarjala, da lahko zdaj zdaj dobi po glavi, si je seveda (z)gradil času primerne obrambne mehanizme. Mogoče je domnevati, da je vzporedno, tako rekoč nemoten od civilizacijskih informacij človek-človek, uspeval subtilna sporočila narave oziroma stvarjenja zajemati z veliko žlico in se z njimi pobratiti, če ne poistovetiti. Komunikacija narava-človek je bila iz prve roke, neposredna, do kraja razgrnjena in razvidna ter zato osvobajajoča. To in nič drugega je seme mita o frustrirajočem »preskoku« v civilizacijo, mita o Adamu

in Evi, ki je, kot vemo, v svoji biblični interpretaciji zgolj kompilacija in sinteza starejših, predjudovskih arhetipov in mitov o t. i. padcu človeka, o njegovem begu iz osvobajajoče praravnosti v okrilje (samo)zasušnjujočih civilizacijskih vzorcev.

Z materialnim oziroma tehnološkim razvojem civilizacije (civilizacij) je prvobitno komunikacijo narava-človek vse bolj zagrinjala megla. To še posebej velja za čas razvoja t. i. visokih civilizacij, kakršne so se zgodile v bazenu dveh rek in ki so usodno vplivale na nastanek ter razvoj tako judovske kot antične civilizacije, ki iz ozadja tako usodno določata našo aktualno civilizacijsko stvarnost. Nastanek držav je izpodrival in dokončno izpodrnil arhetipski (energetski) vzorec narave kot »matere«, vzorec narave kot mehkega, receptivnega, ženskega principa. Porajanje lastnine (nad zemljo) je bilo vir za nove oblike družbene (oblastne) moči, ki se je ohranjala in krepila z ustreznimi ekonomskimi (trgovskimi), religioznimi, pravnimi in vojaškimi prijemi, skozi katere se je v družbo bolj in bolj tihotapil trdi, oblastni in od narave odtujeni, konceptualizirajoči in špekulativni moški princip, katerega osnovni generator in ohranjevalec je sila (prisila, nasilje).

Tak etabrirani splet odnosov je tudi danes temeljni in prevladujoči civilizacijski vzorec (sicer »omehčan« z demokratičnim modelom države in civilnodružbenimi pridobitvami). Ščasoma je porajal nove in nove, sebi prilagajajoče se vzorce ter podvzorce, če se je hotel samoohranjati; do danes mu je uspelo spočeti neizmerljive in nepregledne množice vzorcev z neznosno težo prisile – ne več toliko kot zapovednost od zunaj, marveč kot »zavezujočo« igro, kot navade, kot skupek vrednot, pravil, predpisov in tradicij, kar vse je družba. Ta igra se igra v polju neusmiljene tekmovalnosti.

Morda se je krščanstvo v svoji zgodnji dobi tako živahno in spontano zakoreninjalo tudi zato, ker je že antika razvila dovolj gosto mrežo zapletenih bivanjskih in zasušnjevalnih inštitucionalnih vzorcev, da so mnogi ljudje, od najpreprostejših do t. i. velikih duhov zgodovine, spričo njihove teže komaj še dihal. Umaknili so se – v znamenju križa – v duhovne in tudi bivanjske enklave. Odrešenjski Jezusov mit je tak vzorčenjski pritisk – čeprav sam vzorec – močno poenostavil, in prav ta novi ontološki model je postal malta, ki je celih tisoč let držala skupaj malo razgibano tvorbo, ki ji rečemo srednji vek (krščanstvo pa je tudi še danes pomemben

globalni bivanjski vzorec). Spričo nenehnega divjanja barbarov in vojn, pritiska gospodarjev, lakot, kug in drugih eksistenčnih tegob, ki jim je bil izpostavljen srednjeveški človek, je bilo njegovo življenje objektivno bolj tegobno od današnjega; kljub temu, da so bili nekdanji ljudje odpornejši. Vendar pa so hkrati bili zavoljo skromne ponudbe oziroma izbire prevladujočih vzorcev, tako duhovnih (absolutna predanost v varstvo svetemu trojstvu) kot posvetnih (nerazvito gospodarstvo), zagotovo duševno (duhovno) bolj integrirani ali vsaj pomirjeni od »plebsa« in njegovih elit na pragu tretjega tisočletja.

Sprva predana, v vstajenjski Onkraj zazrta, vendar živa prevladujoča predstavnost srednjega veka se je sčasoma jela spreminjati v negibno rutino in zaprašeno meniško vasezagledanost, v neudoben, čeprav vsemogočen družbenovzorčni prisilni jopič. Nekateri posamezniki oziroma krogi, ki so sestavljali humanistično in renesančno elito, so začutili, da se temu velja odtegniti. Renesančna sinteza med na novo odkritim sporočilom antike (pravzaprav na novo razumljenim antičnim sporočilom in ob pomoči Hermesa Trismegista tudi staroegiptovskim), ki je sprožila neverjetno ustvarjalen in živahen ples filozofije, umetnosti, naravoslovja, naravne magije, tehnologije in trgovine, je, kot vemo, povzročila pravo eksplozijo novih možnosti, duhovnih in materialnih.

Vendar je ta zgodovinski velepreobrat hkrati postregel s pravo eksplozijo novih informacij in novih vzorcev, ki je zmedla celo univerzitetna središča (da o drugih tedanjih središčih družbene moči, kot so dvori s fevdalnim ustrojem in Cerkev, ne govorimo) in ki se ga množica sploh ni zavedala, ker te nove gmote kratkomalo ni uspela pogoltniti in prebaviti. Kaj potem lahko rečemo o današnjem hiperinformacijskem in hipervzorčenjskem času, ki je dete (ali vsaj vnuk) tistega ne tako davnega zasuka v zahodnih glavah – Ficino, Kuzanski, Leonardo, Kopernik, Pico, Erazem itd.?

Današnji čas je eno samo neizmerno mrgolenje novih in novih vzorcev najrazličnejših barv in dosegov, največkrat do pičice premišljeno inkubiranih in ponujanih s tolikšno energijo agresivnosti ter spretnosti (zvitosti), da se naravnost zabadajo v človekovo psihično tkivo, naj si to želi ali ne. Ubrani se jih ali jih vsaj razumsko selekcionirati je malodane nemogoče. Kot značilen primer bi lahko omenili politični stroj s svojo propagandno mašinerijo, ali pa na videz

banalen, čeprav vsakdanji primer, v katerega smo ujeti prav vsi, pametni in neumni, učeni in manj učeni – hipermarket. Regali v njem se šibijo od ponujenih izdelkov (blagovnih znamk), ki jih je zgoščenih na kupu nekaj tisoč ali celo deset tisoč. Trgovci temu rečejo *asortiment*. Torej: nekaj tisoč ali deset tisoč informacij človek-človek preži nanj že samo v nekem majhnem prostoru in zgoščenem času in te se ne ponujajo samo tam, na kraju samem, marveč imajo svojo veliko obsežnejšo predigro v obliki reklamnih kampanj v tiskanih in posebej elektronskih medijih, katerih signal seže v zadnje zakotje najbolj zakotne džungle ali doline. Da ne omenjam nepregledne množice drugih informacij, ki jim je človek dnevno izpostavljen: vremenska napoved, denimo, ki anticipira in vnaprej vsiljuje podobo jutrišnjega dne, informacije v službi oziroma pri delu, šolanju, zabavi, športu, kulturi, denarništvu, prostočasni dejavnosti itd., vse do informacij o neštetih religioznih oziroma duhovnih ali še raje kvaziduhovnih ponubah in »načinih življenja«, ki predvsem kot tržno blago vznikajo kakor gobe po dežju, ter takšnih, ki oznanjajo pravila državne in družbene oziroma inštitucionalne regulative. Če teh agresivnih in nemalokrat vsiljenih vzorcev ne upoštevaš, tudi če so še tako trapasti, se kaj rado zgodi, da se neprostoovoljno znajdeš na družbenem obrobju ali celo v fizični izolaciji, namreč v zaporu. Zadostuje že resnejši spregled davčne obveznosti ali rdeče luči na semaforju. Ste kdaj prešteli – na primer – račune, uradne pošiljke ali prospekte, ki jih v letu dni stlačijo v vaše pisemske omarice?

Računalnik v človeku je spričo globoke vpletenosti v blodnjak *infosfere* oziroma vzorčenjske povodnji (intenziven sprejem, shranjevanje in obdelava neslutelih količin podatkov in odločanje, ki temu mora slediti) kljub nenehnim poenostavitvam civilizacijskih komponent – ki pa hkrati porajajo vedno nove in nove ali pa nenehno predelane »rešitve«, torej vzorce – tako (pre)obremenjen, da težko zmore najosnovnejše razmisleke *par distance*, za kar je nujno potreben določen čas. »Podsoftver« (ali pa »nadsoftver«, kakor kdo želi), ki je tu zato, da človeško bitje integrira v vsaj nekakšno duševno-duhovno celostnost, kar je osnovna ontološka potreba, se ob vsem tem kar nekako porazgubi. Naglo naraščajoča fragmentarizacija oziroma erozija človekove celostnosti je prejkone v istosmerni korelaciji z naraščanjem množice in intenzivnosti informacij oziroma vzorcev, ki smo jim podvrženi.

Kdor živi civilizacijsko rutino (in kdo ne?), se temu veletoku informacij preprosto ne more (ne sme) izogniti, ker ga sicer čaka usoda socialnega »looserja«, kakršna se pojavlja skoraj v vsaki drugi ameriški popevčici in slehernem sodobnem romančiču. Ker je namreč naša informacijska oziroma super-vzorčenjska civilizacija – kot sem že zapisal – hipertekmovalna tvorba, v kateri se ljudje delimo predvsem na »winnerje« in »looserje« – komaj zatem pride ostalo.

Vsak umik ali odmik od tega stapeda, voljan ali po sili razmer, pomeni izgubo »uporabnega« časa oziroma nujnih minimalnih informacijskih količin, potrebnih za to, da bi tekmo vzdržali in se civilizacijsko potrdili. Za tega, ki se zavestno odloči za »tretjo pot«, torej za prakso netekmovalnega motrenja v prid t. i. subjektivne introspekcije, v čast kontemplacije, so možnosti v tej nori tekmi bržkone izgubljene. »Ali-ali« – kasnejši priključek skoraj več ni mogoč. Ob morebitni zavestni odločitvi za »izstop iz civilizacije« se velja zavedati, da so okoliščine za kaj takega danes neprijemerno bolj zapletene kot nekdanje. Prevladujoči vzorci ali t. i. javno mnenje tovrstnim »pobegom« niso naklonjeni. Morebitni fizični in ne le duhovni »izstop« pa je zapovrh v današnji informacijski prestreljenosti sveta videti malodane donkihotsko absurden. Umik v – na primer – egiptovsko puščavo (poznam osebo, ki je to storila, a ne za dolgo), kakor je to storil sv. Anton Puščavnik s svojimi, oboje v imenu *gaudium animi*, radosti duše, je zavoljo zabrisanih razdalj in »ukinjene« horizonta (prevlada letalskega prometa) ter informacijske zgostitve v t. i. realnem času (telekomunikacije) danes bolj tegoben in nemara terja več preizkušenj kot umik v časih klasičnega eremitstva. Preostaja sicer še možnost umika na tihotno pristavo »v sebi« Marka Avrelija, ki pa je v informacijsko-vzorčenjskem mlinu rezerviran tako rekoč za nadljudi.

V informacijsko in vzorčenjsko na gosto stkanem, pa vseeno manj transparentnem času kot kdaj koli poprej (kakšen paradoks!) se mi zdi posebej zanimiva usoda recepcije umetniške produkcije. Dandanes v enem samem letu nastane na različnih koncih sveta več slik, plastik, skladb, literature itd. (seveda tudi umetniških produktov, ki jih je omogočila komaj sodobna tehnologija, kot so denimo filmi ali multimedijски projekti), kot jih je nastalo – če odmislimo zadnjih petdeset ali morda sto let – v vsej kulturni zgodovini. Sicer se je tudi t. i. ciljno občinstvo, torej »odjemalci« umetnosti,

glede na prejšnje čase za ne vem koliko pomnožilo, vendar posameznik še zdaleč ne zmore, tudi če bi to hotel, absorbirati niti drobčka sporočilnosti, izhajajočega iz umetniško-produkcijske megaindustrije, v kateri se kot kompetitivci izgubljajo tudi ustvarjalci sami. Drugače povedano: umetnost kot poseben, posvečen in – ko gre za njen avtentični izraz – z duhovnim sporočilom prežet civilizacijski vzorec je, prav tako kot množica »profanih« informacij in iz njih izpeljanih vzorcev, podvržena nezadržni inflaciji in eroziji povednosti ter receptibilnosti. Tudi zato, ker se v industrijo umetnosti zavoljo diktata trga nezadržno vtihotaplja umetnost, ki to ni. Na področju literature, na primer, so t. i. lahkotnejši žanri, ki so vse preradi en sam velik NIČ in ki širokemu krogu bralstva ponujajo iluzijo, da participira v nečem »pravem«, čeprav vse skupaj ostaja le na ravni enodnevnega ali kvečjemu dopustniškega vatla potešljivosti.

Prav besedo kot osrednjo prenašalko informacije človek-človek in osnovni substrat idejnih, ideloških in religioznih vzorcev (nekdanj so se vzorci opirali bolj na likovne oziroma simbolne izraze) informacijski časi posebej izpostavljajo eroziji. Vsakdanjo besedno komunikacijo doma, v šoli, v službi, na seminarjih in simpozijih, med mimogrednim srečanjem na ulici, kavarniškim klepetom ali žurom nadgrajuje civilizacijsko-tekmovalnostna nuja po nenehni in vsemogočni enosmerni besedni informaciji, ki se največ odvija prek tiskanih in zlasti še elektronskih medijev, e-maila oziroma interneta pa priročnikov, biltenov, reklamnih panojev in drugih tehnološko podprtih sporočil, prek strokovne literature itd. itd. – brez konca in kraja. Ob takšnem pritisku in hkratni profanaciji besede, fenomena, ki so mu nekdanj pripisovali najgloblji mitološki, religijski in mistični pomen, celo primat v stvarjenjski zgodbi, ostaja le malo časa in prostora, predvsem pa energije, za iskanje in »zdrav« odbir ter recepcijo besede, ki prenaša umetniški in duhovni naboj oziroma sporočilo.

Za sklep še utrinek o tem, kaj se danes dogaja z literarno produkcijo v ožjem pomenu besede. Za ilustracijo vzemimo frankfurtski ali bolonjski knjižni sejem. Odpraviti se tja z namero, da bi zajeli vsaj trohico tistega, kar ponuja mednarodna knjižna produkcija v letu dni, je podobno želji, da bi izpili ocean v enem požirku, čeprav ti dve razstavi ponujata le delček ponudbe. Literarna produkcija je v sodobnem času dosegla tolikšne razsežnosti, da se »ta pravo« lahko mimogrede

izgubi v poplavi škarta oziroma zgreši t. i. ciljno bralstvo, ki je v primeru kakovosti vedno v manjšini. Spričo tega je lažje razumeti nelagodnost kakovostnih avtorjev, zlasti iz jezikovno majhnih območij, kakršna je tudi Slovenija, ki v času industrializacije založništva le stežka prodrejo v mednarodno ospredje, v zaslužno žarišče pozornosti.

Vsemu navkljub velja pisati. Navsezadnje literarno delo ni samo besedna komunikacija oziroma informacija človek-človek (avtor-bralec), s katerimi je sodobna infosfera sicer prenasočena, marveč je pisanje hkrati samodialog in oblika samoprepoznavanja (meditacije). V vseobči ter vsepričujoči inflaciji govora in pisanja, v informacijskem in vzorčenjskem kaosu, v katerega smo ujeti, je beseda – če je »ta prava« – danes morda celo svetejša kot kdaj koli prej.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVIII, številka 6, 2000

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13,
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA
Telefon 061 302 695, 080 11 08

Tisk

TISKARNA TONE TOMŠIČ d.d.

ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka

Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo

Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikelin
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici

Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina

Cena enojne številke
v prosti prodaji je 800 SIT,
dvojne pa 1200 SIT.

Za naročnike
velja 20-odstotni
popust (7360 SIT letno,
plačljivo v dveh obrokih).

Cena za naročnike
v tujini je USD 79
ali protivrednost
v drugi valuti plus poština.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.